

A PROPÒSIT DE RAMON MUNTANER I LA SEUA CRÒNICA

Vicent Josep Escartí

1. Ramon Muntaner, ciutadà de València.

La lectura d'una qualsevol compilació de dades sobre la vida de Ramon Muntaner, exerceix sense cap dubte, en aquells que coneixen una mica la història de la nostra Corona d'Aragó, una potent fascinació.¹ De fet Muntaner va nàixer a Peralada, en la Catalunya Vella, el 1265, quan no feia encara trenta anys que la ciutat de València havia caigut en mans del Conquistador, i la seua dilatada vida va transcórrer per tota la geografia que s'integrà més o menys en els dominis de la casa de Barcelona: des dels regnes peninsulars ibèrics a les remotes expedicions dels almogàvers a Grècia i l'Àsia Menor. En els seus vuitanta-un anys, doncs, Muntaner va poder assistir pràcticament al naixement d'un imperi, i de ben a prop. I això, precisament, és el que més marcà la seua obra historiogràfica -on la seua experiència, la seua vivència directa esdevé quasi decisiva-: l'autor i l'actor Ramon Muntaner se'ns mostra com un home d'"imperi", com ja el va qualificar encertadament Carles Riba.² Però, això, no solament perquè va participar en les "glorioses" campanyes militars de catalans, valencians i aragonesos al nord d'Àfrica, a Sicília i el sud del regne de Nàpols, o a la península Balcànica i les costes d'Anatòlia, sinó perquè en la seua biografia, a més del contacte sovintejat amb els membres del casal d'Aragó, Muntaner va servir i va conèixer l'administració d'aquell país o d'aquells països que es configuraven llavors; s'hi va integrar en el mecanisme de

* Aquest treball ha estat realitzat en el marc del projecte PB 95-1106 del Programa Sectorial de la Promoció General del Coneixement de la DGICYT.

¹ A l'hora d'oferir dades sobre la biografia de Muntaner, a més d'allò que el mateix cronista explica en la seua crònica, seguim Riquer, M. de: *Història de la Literatura Catalana*, vol. I, Barcelona, 1984 (4ª ed.), pp. 449-454; i Rubió i Balaguer, J.: *Història de la Literatura Catalana*, vol. I, Abadia de Montserrat, 1984, pp. 120-126. Si ens hi apartem, ho indiquem en nota.

² Vegeu Riba, C.: "En Ramon Muntaner, home d'imperi", dins *Els marges, Obres completes*, vol. II, Barcelona, 1967, pp. 321-324.

l'imperi, en formà part de la maquinària. I encarna perfectament la imatge de l'home que viu la pau, del qui guanya amb la conquesta i, encara, del qui sap administrar allò adquirit. Així, sense tenir en compte les ocupacions d'àmbit privat o els càrrecs de caire estrictament militar -de què gaudia a les campanyes, per exemple-, la seua biografia és ben clara: entre 1298 i 1300, segurament dedicat als negocis més o menys derivats de la guerra, el trobem a Mallorca, d'on es denominava "ciudadà"; entre el 1309 i el 1315 fou governador de les illes de Gerba i els Quèrquens; el 1328 i el 1331 fou escollit jurat de València, i, encara, des del 1332 fou batle d'Eivissa, en l'exercici del qual càrrec morí. Muntaner fou, sense dubte, un home que sabé moure's còmodament en la frontera: Mallorca, Sicília, el nord d'Àfrica, Grècia, València, Eivissa...

La projecció mediterrània de la Corona d'Aragó, potser, li ho demanava: seguir el rei -el casal reial- en les seues empreses militars i conquistadores; i viure a cavall de tots els regnes de la corona i sense establir-se definitivament en cap d'ells. Potser per això València, a la fi, se'ns apareix com la ciutat on més clarament podríem vincular Muntaner: pel 1286 ja hi havia estat diverses vegades, portant-hi el botí de l'estol de Roger de Llúria; el tenim documentat ací per l'abril del 1298; el 1311 -deixant Gerba momentàniament- hi torna per casar-se amb Valençona; del 1316 al 1320 fou procurador de Bernat de Sarrià a la capital del regne valencià; segurament en aquesta ciutat va escriure el seu *Sermó* (el 1322), ja que el tornem a trobar ací organitzant les tropes dels valencians que partiren cap a la conquesta de Sardenya, pel 1324; pel 1325, Muntaner, a la seua alqueria de Xilvella -ara Xirivella- inicià la crònica, que va enllestir en uns tres anys; el 1328 fou escollit jurat valencià -com ja hem esmentat-, un any més tard féu testament en la ciutat del Túria i, després d'una estada a Mallorca i a les Corts, hi tornà i fou reelegit jurat el 1331. Un any després Jaume III, rei de Mallorca, el féu cavaller; i el 1336 morí a Eivissa. Sembla, però, que les seues despulles foren portades a València i soterrades en un monestir de la ciutat.³ Muntaner, doncs, per molts motius, podríem considerar-lo plenament, com ja ho fou en el seu temps, ciudadà de València, una ciutat on, a més, deixà la seua descendència, ja que el mateix 1336 el seu fill Macari Muntaner n'era escollit jurat.⁴ De fet, el mateix Ramon Muntaner, ho explicitava ben clarament, al "Pròleg" de la seua obra, en presentar-se: "Jo, Ramon Muntaner, nadiu de la vila de Peralada e ciutadan de València".

Però la vinculació de Muntaner amb València, segurament encara va més lluny. A la crònica, apareixen sovint el cap i casal del regne i el regne mateix; o personatge que hi viuen. Però allà on s'aprecia l'interès de Muntaner per millorar la "cosa pública" de la ciutat de València -i ací emergeix, potser, la seua preocupació de ciudadà jurat-, és quan

³ Vegeu Almarche, F.: *Ramón Muntaner, cronista dels reys de Aragó, ciudadà de Valencia*, Barcelona, 1910.

⁴ Vegeu *Libro del Bien y del Mal*, a cura de J.M. Doñate Sebastià, València, 1977, p. 11.

el cronista fa referència a la possibilitat de recordar i celebrar públicament la conquesta de Jaume I, tal com es feia a Ciutat de Mallorca:

"E plau-me açò que els pobladors de Mallorca ordonaren: que tots anys, lo jorn de sent Silvestre e de santa Coloma, que fo presa Mallorca per lo dit senyor rei, se fa professó general en la ciutat ab la senyera del dit senyor rei. E en aquell dia preguen tuit per sa ànima, e totes les misses qui es canten en aquell dia per la ciutat e per tota la illa, e canten per ànima del dit senyor rei e que Déus sal e guard los deixendents seus e los do victòria e honor sobre tots llurs enemics. Per què, suplicaria a mon senyor lo rei d'Aragó que fos de gràcia e de mercé sua que ordonen ab los prohòmens de la ciutat de València, que el dia de sent Miquel tots anys se feés professó general en València per ànima del dit senyor rei, e Déus cresqués e melloràs tots temps los seus deixendents e els donàs victòria e honor sobre tots llurs enemics, per ço con la ciutat fo presa la vespra de sent Miquel per lo dit senyor rei en Jacme; e que tots los preveres de la ciutat de València, e hòmens d'orde, que hi cantassen misses aquell dia per ànima del dit senyor rei e per la dita raó. E encara, que ordonassen lo dit senyor rei e els dis prohòmens de la ciutat, que l'endemà se feés caritat general per tots temps. E així cascuns faran bé que s'hi esforcen als mills que poran, e hauran-ne grat de Déu e honor en aquest món. E majorment con caritat no es faça neguna en la ciutat de València, e en totes les altres ciutats del món se fa, e Déus creix-ne llurs béns e els ne multiplica".⁵

Ramon Muntaner, català de naixença, esdevenia -com tants altres- ciutadà de València: ciutadà de la Corona d'Aragó, vassall natural dels reis del casal d'Aragó, en definitiva. Al seu servei farà la guerra i, encarà, escriurà la seua obra, una crònica en què, malgrat la importància dels fets que narra, no sabrà estar-se d'atorgar-se un paper destacat en alguns episodis, tot afegint-hi un evident valor personal al purament "històric" o més general.

2. L'obra de Muntaner: la història viscuda.

En fer una ullada als catàlegs, repertoris o inventaris d'obres de caràcter històric ens adonem ràpidament de l'allau, de la desordenada proliferació d'escrits i títols de treballs susceptibles de ser considerats històrics: annals, cròniques, crònicons, diaris, dietaris, notícies, notes, noticiaris, efemèrides, memòries, antiguitats, històries, relats, informes, relacions, etc., ...o, fins i tot, vides de sants.⁶ Almenys, i això és ací el que importa, són obres que eren considerades històriques -d'història-, tant pels coetanis com, encara, pels homes d'unes quantes generacions posteriors. A aquesta "dispersió" de

⁵ Cap. 28.

⁶ No és ara el moment d'entrar en la qüestió del caràcter historiogràfic de les vides de sants. Vegeu, però, Carbonell, Ch.-O.: *La Historiografia*, Mèxic, 1986, p. 52, el qual ha assenyalat encertadament que, tot i no tenir la indiscutible càrrega historiogràfica que hom confereix a les cròniques, les vides de sants i "las colecciones de milagros" tingueren una gran influència, difusió i un predicament més notori que no aquelles. A més, aquests escrits eren percebuts pels lectors com absolutament reals.

nomenclatures, hauríem d'afegir que no tots els annals, per exemple, responen a la definició que hom els ha volgut -o pogut- donar. I val també per a les cròniques i les relacions, posem per cas, o per aqueixa altra categoria que hom coneix amb el nom de dietarística. Sota la crostra del nom hi ha el magma, la naturalesa líquida de la cosa. És per tant, obvi, i inevitable, convenir que qualsevol categorització haurà de pecar també d'inexactitud. Fixar terminològicament i exactament un material com el de la crònica de Muntaner resulta, per tant, una tasca un tant imprecisa.⁷ Encara en textos com el de Melcior Miralles, més conegut com *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, al segle XV, al costat de la narració més personal i pròxima als fets viscuts per l'autor, apareixeran esbossos -o restes-, per exemple, d'un intent de crònica universal, i també els lligams amb el passat annalístic del món monàstic.⁸ Les fonts usades -la còpia d'aqueixes, en alguns casos- s'imposaven.⁹ Eren recialles, això sí, absolutament subsidiàries del motiu central, que no serà altre que l'anotació del actes o fets més notables i actuals -que diríem ara-, quasi sempre adreçats a glossar i lloar un o altre senyor -en aquest cas, el rei conqueridor de Nàpols- i viscuts de prop, com ja hem dit, i poc o molt per l'autor.

Muntaner, però, no oscil·la entre les fonts "universalistes" i els fets cronístics o d'altres, més anecdòtics i quotidians, semblants als que podem trobar a l'obra de Miralles. Perquè Muntaner, entre altres coses, tingué poc presents possibles fonts escrites anteriors.¹⁰ Muntaner més bé sembla que, des del record personal, es troba a una passa exacta de les memòries àuliques -com les de Jaume I- i la crònica "històrica", si entenem sota aquesta accepció la narració de fets més o menys transcendents per a un país o una estat, per a una monarquia, en suma. En qualsevol cas, Ramon Muntaner, però, no es limita a escriure una crònica àulica, tot suplantant la personalitat del rei o els reis que

⁷ Cingolani, per exemple, parla de "la impropietat i la variabilitat de la divisió medieval dels gèneres històrics en *historia*, *cronica* i *annals*" cosa que no autoritza a utilitzar "com a categoria crítica una terminologia moderna" com, per al cas de Ramon Muntaner que ell estudia, la de *memòries* (vegeu Cingolani, S.M.: "*Jo Ramon Muntaner*. Consideracions sobre el paper de l'autobiografia en els historiadors en llengua vulgar", dins *Miscel·lània Badia i Margarit*, vol. III, Abadia de Montserrat, 1985, p. 96). El terme, però, no suposava cap problema a Rubió i Balaguer, J.: *op. cit.* vol. I, p. 123, on es pot llegir: "La crònica de Muntaner és escrita en funció de la seva biografia. Tots els homes d'acció escriuen les *memòries* durant la vellesa" (El subratllat és nostre).

⁸ Vegeu Escartí, V.J.: "Introducció" a Miralles, M.: *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, a cura de V.J. Escartí, València, 1988, p. 21, on es comenta que aquest text "ens ofereix, tot plegat, dues vessants que normalment sempre van separades, ço és, per una banda la *crònica àulica* i, per altra, notícies i fets de caire popular que, molt sovint, donen una sensació d'autenticitat a textos que, de no ésser així, ens resultarien lacònics i dessaborits".

⁹ Vegeu alguna precisió en aquest sentit a Peraranau, J.: "Ressenya" 6769, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 10 (1991), p. 608-609.

¹⁰ Com ja s'ha destacat, Muntaner sembla que no consultà arxius o manuscrits històrics per redactar la seua crònica. No obstant això, tenia una certa cultura literària, basada en la producció poètica trobadoresca i en les novel·les de cavalleries. Al costat d'això, encara, hauríem de citar la Bíblia (vegeu, especialment, Riquer, M. de: *op. cit.*, vol. I, pp. 461-467).

apareixen en l'escenari. El nostre cronista veu la història de la monarquia a través de la seua pròpia vida de servidor, de vassall d'aquells monarques, d'home que acompanya o encapçala les empreses de la corona. I de retruc, segurament, veu la seua pròpia vida com una prolongació dels fets "reials" que li interessa narrar. Per damunt de tot això, encara, es troba Déu. A Jaume I, aquest desdoblament, aquesta doble òptica no li era necessària: el rei-home i el rei-estat eren la mateixa persona. Per damunt d'ell ja només estava Déu, el qual, de més a més, es mostrava sempre propici.

Muntaner, d'altra banda, vassall de la monarquia, suficientment pròxim a aquesta com per conèixer-la de prop i prou allunyat com per reverenciar-la -com ja indicà Fuster,¹¹ se'ns pot aparèixer, doncs, com el cronista laudatori del casal d'Aragó, al parer d'alguns autors, o el cronista exalçador de la nació a què pertanyia, segons uns altres.¹² La monarquia i la nació, com a objectius de la seua obra, en definitiva, i estretament lligats. Ell, dins aquell traçat diví, se sap un simple agent tangencial. I així arriba a dir-ho:

"Ara vos lleixaré a parlar de la illa de Gerba e tornaré a parlar dels afers qui es cresqueren al senyor rei de Sicília; que no us vull res contar de molts afers que a mi esdevengueren an Barbaria, per ço con negun no deu parlar de si mateix, si doncs no són fets qui toquen a senyors. Per què jo no us parlaré res d'afers que a mi esdevenguessen, si no fossen fets qui es faessen per senyors".¹³

Tanmateix, el cronista de Peralada no sempre sap mantenir-se fidel a aquesta part del seu programa i deixa escapar alguna anècdota personal, bé que certament -i generalment- per contacte amb allò que ell sí que creu digne de figurar al seu llibre.¹⁴ Aconsegueix, així, imprimir major personalitat a l'escrit. I Muntaner se'ns mostra, en aqueixos moments, no com un cronista anònim i fred, distant, sinó com un ésser humà, més pròxim: un soldat, un administrador burocràtic, un cabdill, un marit, un amic dels monarques... o un "conseller" seu, la missió que ell mateix s'havia atribuït i aquella que sens dubte més l'esperonava a escriure.¹⁵ Aquest mateix sentit serà, en definitiva, el que

¹¹ Vegeu Fuster, J.: "Lectura de Ramon Muntaner", dins *Literatura i llegenda, Obres completes*, vol. V, Barcelona, 1977, p. 23.

¹² Pràcticament tots els estudiosos de l'obra de Muntaner han compaginat una opció i l'altra, tot atorgant major preponderància a una de les dues. Tanmateix, ens fa l'efecte que aquell que més èmfasi ha posat a remarcar la presència de la "nació" com a objecte de la crònica ha estat Cingolani, S.M.: *op. cit.*, p. 102, el qual afirma: "no és la monarquia allò que representa la unitat de l'estat (com per a Desclot), sinó la *natio*, és a dir, el poble i totes les empreses que el poble i cada un dels seus membres acompleixen".

¹³ Cap. 255.

¹⁴ No insistim en aquest punt, convenientment tractat a Cingolani, S.M.: *op. cit.* Podeu veure, també, Sobré, J.M.: *L'èpica de la realitat. L'escriptura de Ramon Muntaner i Bernat Desclot*, Barcelona, 1978, pp. 101-128.

¹⁵ Els fragments en què la veu de Muntaner es mostra com la d'un conseller -a requesta de reis i tot (cap. 251)-, el qual s'atreveix a fer admonicions als seus prínceps, són ben nombrosos. Alguns, fins i tot, són ben coneguts. Esmentem ací, només, l'arxiconegudíssim "eximpli de la mata de jonc" (cap. 292) i ens permetem assenyalar com Muntaner, a l'inici del seu llibre, en el sabut "somni", fa parlar la veu de l'home vell indicant-li, d'alguna manera,

l'impulsà a escriure el ja esmentat *Sermó*, per tal d'aconsellar Jaume II en la conquesta de Sardenya.¹⁶ El llibre de Muntaner, un tant a cavall entre el relat de l'imperi i el relat personal, l'autobiografia. I tot plegat, una mena d'espill de prínceps.¹⁷ Un caràcter complex, doncs, el que es pot detectar perfectament en aquesta obra mestra de la nostra historiografia medieval. Un caràcter que, encara, ens ha de fer veure aquesta narració "històrica" ben pròxima al fet literari.¹⁸ La literatura que sens dubte el lector capta, en endinsar-se a la crònica, talment com si d'un llibre de cavalleries es tractàs.

Però per damunt d'aquestes característiques, potser, s'imposa, en l'obra de Muntaner, el to de sinceritat que sap transferir a allò narrat i, més encara, el regust de l'experiència viscuda "personalment". I açò, tant en els episodis en què en veritat el cronista s'hi trobà present, com aquells altres en què, per exemple, hagué de recrear diàlegs en temps i llocs en què era materialment impossible que hi hagués estat. Muntaner, però, reïx, en qualsevol dels casos, i cal afegir que sempre mostra el seu afany per advertir al lector que es troba davant fets "verídics"¹⁹. El mateix interès que detectem, quan remarca que la seua presència era efectiva: com a garantia d'autenticitat, per tant.²⁰

aquesta missió concreta: "La terça raó és que a Déu plau que tu recontes aquestes aventures e meravelles con altre no és viu qui ho pogués així ab veritat dir. E l'altra és per ço que qualque sia rei d'Aragon, que s'esforç de bé a fer e a dir e entenent les gràcies que Déus ha fetes en aquests afers que tu recontaràs, a ell e a les seues gents, e que pens que de bé en mellor iran tots temps mentre ells vullen en veritat e en dretura metre e despendre son temps, e que veja e conega que a la dretura ajuda tots temps nostre Senyor. E qui ab veritat guerreja e va, Déus lo exalça e li dóna victòria, e que ab poques gents fa vençre e destruir moltes qui ab supèrbia e malvestat van e es fien més en llur poder que en lo poder de Déu. E així, per aquesta raon, lleva e comença ton llibre e ta història, als mills que Déus t'aministrarà." (cap. 1) A propòsit de la funció d'aquest somni inicial, vegeu Sobré, J.M.: *op. cit.*, pp. 105-109.

¹⁶ El *Sermó*, escrit en vers i que opta per solucions provençals, en el pla lingüístic, es troba al cap. 272 de la crònica. Sobre aquesta composició, vegeu Boscolo, A.: "Una nota sobre el Sermó de Ramon Muntaner", dins *Miscel.lània Antoni M. Badia i Margarit*, vol. III, Abadia de Montserrat, 1985, pp. 127-133.

¹⁷ Vegeu Riquer, M. de: *op. cit.*, vol. I, p. 456; i Sobré, J.M.: *op. cit.*, pp. 79-80 i 121-126, el qual assenyala especialment que no es tracta d'un "speculum" teòric, sinó de consells pràctics als prínceps, als governants del casal d'Aragó.

¹⁸ Vegeu Badia, L.: "Veritat i literatura a les cròniques medievals catalanes: Ramon Muntaner", dins *Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, València/Barcelona, 1993, pp. 19-38.

¹⁹ Així, per exemple, són abundoses expressions com aquestes, o semblants: "vera veritat", "null hom no poria recontar la veritat com jo faç", "... per "assegurar-nos" de les seues paraules.

²⁰ Abunden a la crònica els exemples del que diem. Basta, però, ací, assenyalar alguns casos com a botó de mostra: "jo, Ramon Muntaner", "jo, mon cors, viu", "e així per vista, no per oïda, vos pusc dir açò", "jo els viu"... És com si l'autor s'hagués convertit en notari, dipositari, doncs, de la *fides* pública.

3. L'historiador medieval: la intencionalitat en Muntaner.

Ad narrandum, non ad probandum. Aquestes paraules de Quintilià (*Institutiones oratoriae*, X, 1) expressen immillorablement l'esperit de la pràctica històrica posterior a la dilució de l'Imperi Romà. L'historiador anava a convertir-se en un simple expositor: el seu paper se circumscriurà a transformar els fets que li arriben a la vista, però també a l'oïda -i cal recordar que els monjos, principals prosecutors de la historiografia, romanen tancats als monestirs-,²¹ transformar-los, diem, en narracions per llegir o recitar. Tanmateix, cal prendre tot això amb molta cura: si la definició que fa Quintilià resulta vàlida per descriure el quefer historiogràfic de l'Alta Edat Mitjana, no és precisament pel valor intrínsec que nosaltres, ara, l'hi puguem atorgar. Si la història ha de narrar només, és perquè no li cal provar res: la causa -la Causa, caldria escriure- l'explicació, la justificació de tot no cal anar a buscar-la més enllà de la teologia. Déu serà al principi de tot, doncs. I al final. I la primera de les fonts històriques -la font històrica per excel·lència- serà la Bíblia.²² Un supòsit que, nascut amb aquesta intenció, perdurarà -ara ho veurem- d'una altra manera. La tradició que provenia dels llatins -els quals, al seu torn, ja havien begut de les fonts dels historiadors grecs- i la imposició d'una història lligada als afers particulars -però generals, en tant que afectaven l'univers sencer- de Déu, es conjugaran magníficament a l'Edat Mitjana. Aquesta mixtura, aquest ensamblament quasi perfecte entre una font romana i el providencialisme de tall cristianitzant no ens ha d'estranyar massa. Esdevindrà la pràctica habitual tot al llarg de l'Edat Mitjana.

Però al costat d'això, cal no oblidar que encara podem trobar una altra premisa, a l'hora de confegir la història: tot pot escriure's, tot pot ser recitat, recontat.²³ El problema, la qüestió, es trobarà precisament en això: destriar. Allò essencial serà saber escollir, saber eliminar, limitar-se als fets més importants que, en opinió de l'autor, hauran de merèixer l'honor de passar al futur, formar part de la memòria escrita. I resulta obvi pensar que hom destria en funció dels seus interessos, o, més ben dit, en funció dels interessos del seu senyor, adés celestial, adés terrenal, ben terrenal. Tampoc una cosa n'exclou l'altra, per suposat. Servir un senyor, al cap i a la fi, també és servir, en certa manera, el Senyor.

En aquesta maniobra seleccionadora, de filtre hem de veure també Muntaner. Ara bé, les notícies que inclou Muntaner en el seu llibre sempre seran, als seus ulls, "vera veritat", com ja hem dit; és a dir, hi haurà un intent ben meritori d'ajustar-se a la

²¹ Vegeu Croce, B.: *Teoría e historia de la Historiografía*, Madrid, 1955, p. 164.

²² Vegeu LACROIX, B.: *L'historien au Moyen âge*, Montreal, 1971, p. 58.

²³ *Ibidem*, p. 13.

realitat "històrica". Tant com li serà possible. Aquesta veritat, a més, vindrà referida al senyor, a qui serveix el cronista. Una intencionalitat ben clara que es prolongà durant tota l'Edat Mitjana i que venia dissenyada pels estaments dirigents. sobre açò, convé de tenir presents les paraules d'Albert Hauf, quan indica que

"... els textos historiogràfics són enllestits pels reis, o per encàrrec directe de reis, i van dedicats a reis presents i futurs (...). Hom pretén, se'ns diu, "mostrar veritat", però el control directe i sovint personal del monarca regnant fa que aquesta veritat degeneri fàcilment en vivència carismàtica, apologia, legitimació o descarada propaganda. Aleshores la general acceptació del principi augustinà de la història com a manifestació de l'orde, del judici i de la providència divinals, forniran al poder establert un arma tan subtil com eficaç de justificació política."²⁴

Quelcom que, en essència, ja hem vist explicitar-ho ben a les clares al nostre Muntaner, tot confirmant aquesta caracterització que hem fet: "negun no deu parlar de si mateix, si doncs no són fets qui toquen a senyors".²⁵

Però en aquesta barreja un tant desordenada -o que ens ho pot arribar a semblar a nosaltres- entre les coses divines i les humanes ens cal no menysprear o, senzillament, no oblidar en quin moment, en quines circumstàncies van haver de treballar els cronistes: el context de l'obra, i especialment *per a qui* es redactà, es va confegir l'escrit. Humà, doncs, també. Massa humà, tot plegat, si ens ho mirem amb una ànsia de rigor innecessària. Malgrat que, al cap i a la fi, els afers concrets, els *faits* -com deia Jaume I-, objecte i finalitat d'aquells escrits, sempre remetien a la divinitat. En efecte, el mateix rei en Jaume, en narrar la seua vida no s'està de remarcar que ell obra d'acord amb els dissenys divins. La qual cosa, fins a cert punt, també pot llegir-se a l'inrevés: Déu s'ajusta perfectament a la planificació del rei.²⁶ Com afirma Benedetto Croce:

"La divinidad vuelve a descender y a mezclarse, antropomórficamente, en los asuntos humanos, como personaje preponderante o poderosísimo entre los menos poderosos; y los dioses son ahora los santos (...) y la razón de la victoria o derrota en una batalla vuelve a atribuirse al cumplimiento o incumplimiento de un acto del culto (...). Concepciones análogas a las antiguas, y que además prosiguen históricamente a las antiguas".²⁷

Dit altrament, ens trobem davant l'anomenat "providencialisme", omnipresent en l'obra de Jaume I. La presència d'un Déu "fautor" de totes les coses que narra la història és constatable en qualsevol lloc: al *Llibre dels faits*, el monarca justificarà cadascuna de les seues accions, per insignificant que semble, a partir de la voluntat divina. I tot això,

²⁴ La citació prové de l'interessant treball de Hauf, A.: "Més sobre la intencionalitat dels textos historiogràfics catalans medievals", dins *Medieval and Renaissance studies in honour of Robert Brian Tate*, Oxford, 1986, pp. 60-61.

²⁵ Cap 255.

²⁶ Vegeu Hauf, A.: *op. cit.*, pp. 49-50, on l'autor fa veure la concordança entre la intenció del rei i la voluntat divina, que es manifestarà mitjançant les actuacions del monarca.

²⁷ Vegeu Croce, B.: *op. cit.*, p. 165.

centrat en un sol personatge: el mateix rei Jaume, que esdevé punt de mira permanent, en tant que tot allò narrat no s'aparta mai de la seua persona física. Per això, el protagonisme, en la crònica del rei en Jaume li correspon a ell mateix. I a Déu. Fins al punt que, si aquella crònica no hagués estat escrita pel rei,²⁸ potser l'únic que podria haver-la dictada amb tant de detall i amb les característiques que presenta hauria estat el mateix Déu, si això fos possible. Un providencialisme, doncs, que, si bé no en el mateix grau, es troba ben present també -com ja hem apuntat més amunt- en la crònica de Muntaner.²⁹

En l'un i en l'altre cas, els autors tenien una intenció concreta: fer propaganda de les virtuts pròpies rebudes de Déu -en el cas del rei Jaume-, i lloar la casa d'Aragó i la nació, en el cas de Muntaner. Una nissaga reial i una nació, a la fi, beneïdes pel mateix Déu també.

Però cal assenyalar que la motivació o la intencionalitat de cronistes anteriors ja havia estat, més o menys, la mateixa. Als *Gesta comitum*, com ha destacat Hauf, hom ja condensa la narració "en uns protagonistes: els governants i llurs gestes".³⁰ La motivació del compilador, un personatge relacionat amb el centre monàstic de Ripoll, era ben evident, ja que temptava de congraciar-se amb el poder, ço és, amb els comtes de Barcelona, i per això destacava tant com sabia i podia els seus actes, les seues virtuts.

Jaume I anirà més enllà. El *Llibre dels fets* és una mena de testament que els seus descendents hauran de tenir en compte. I Déu, com una ombra que plana sempre sobre els fets, els pensaments i la voluntat del rei, esdevé l'element indispensable que donarà validesa a tot. El mateix "nós" majestàtic que el rei fa servir gairebé sempre és, potser, la millor prova del que hem dit: Déu i el rei ho fan tot conjuntament.³¹ Jaume I, encara, serà, en certa manera, l'estat.³²

Un altre cas: el cronista Bernat Desclot, en redactar la seua obra, també s'ajustarà a aquest pla. Ell tracta de definir el seu senyor per mig dels seus actes. I fins i tot, com afirma Hauf:

"l'autor, que mai no sol ficar cullerada, produeix un efecte d'objectivitat que, Comptat i debatut, resulta una de les armes propagandístiques més eficients i subtils,

²⁸ sobre l'autoria reial, vegeu Ferrando, A.-Escartí, V.J.: "Introducció" a Jaume I: *Llibre dels fets*, a cura d'A. Ferrando i V.J. Escartí, Catarroja/Barcelona, 1995, pp. 15-18.

²⁹ Sobre aquest aspecte vegeu Gomis i Alepuz, M.A.: "El providencialisme en la crònica de Ramon Muntaner", dins *Miscel.lània Joan Fuster*, vol. III, Abadia de Montserrat, 1991, pp. 67-83.

³⁰ Vegeu Hauf, A.: *op. cit.*, p. 48.

³¹ Vegeu les reflexions sobre aquest tema a Hauf, A.: *op. cit.*, pp. 49-50.

³² Vegeu González-Casnovas, R.J.: "Cultural Politics in Castilian and Catalan Chronicles of the Reconquest", dins *Essays in Honor of Josep M. Solà-Solé*, New York, 1996, pp. 143-160.

puix que fins a cert punt aconseguix de dissimular la intenció de celebrar la glòria del sobirà regnant"³³.

Jaume I i Desclot, per tant, obraven d'acord a la tradició del seu temps, en aquest punt, tot i que s'hi varen aplicar en un grau diferent.

En el cas de Ramon Muntaner, però, l'estratègia és una mica més complexa, potser per la mateixa complexitat de l'obra, potser per la complexitat del lloc que ocupa Muntaner en aquella obra. Muntaner, però, hi participa; i el cronista, l'exalçador per excel·lència de la casa d'Aragó i de la nació a què pertanyia, presenta el seu treball com una mena d'acció de gràcies a Déu que li ha deixat presenciar tants esdeveniments. Uns esdeveniments "meravellosos".³⁴ Uns fets que, en tant que han estat guiats, conduïts per Déu i aplicats precisament a la casa dels seus monarques -els Aragó en les seues diverses branques-, han de resultar exemplificadors per a les futures generacions de reis i de vassalls del país i dels estats "associats", les terres regides per membres de qualsevol branca del casal de Barcelona. Muntaner, no s'està, per això, de fer admonicions i de donar consells: amb això només vol l'engrandiment dels seus senyors i, per això, de vegades, la seua narració adquireix un to clarament moralitzant. Poc escrupulós a l'hora de pendre el partit dels seus senyors d'Aragó, no s'estarà, tampoc, d'eliminar tot allò que no siga útil al seu propòsit. I l'enemic, al remat, sempre és l'enemic. I fer-lo créixer en virtuts només aprofita quan ja se l'ha vençut. La victòria, llavors, adquireix una dimensió major. Talment com havia fet el rei Jaume; i com farà, després, el rei Pere en la seua crònica, per posar un altre exemple de casa nostra. Amb tot, Muntaner no perdrà de vista la seua idea bàsica: recontar els fets dels seus reis, dels seus senyors i, en darrera instància, del Senyor, aquell que vessa benediccions continuades sobre el seu país i els seus monarques.

Tot, doncs, dins una correcta tradició que perdurarà al llarg de tota l'Edat Mitjana. Així, els treballs cronístics de Pere el Cerimoniós, també s'encabiran en aquestes intencions que hem esmentat: d'un costat, mostrar els fets del mateix monarca i, d'altre, vincular les accions pròpies a la voluntat de Déu, del qual el rei n'és el legítim representat als seus estats. Però, si això fos la declaració de principis del rei, la veritat és que la crònica enllestida per aquest no fa altra cosa que, com era d'esperar, intentar augmentar el prestigi personal del mateix Pere el Cerimoniós i, de passada, el de la institució a qui representa i encarna: la monarquia.³⁵

Aquesta possibilitat, l'ús específic de la historiografia per fer propaganda del rei i de la monarquia, serà un dels trets més característics en les obres posteriors, ja del segle

³³ Vegeu Hauf, A: *op. cit.*, p. 51.

³⁴ Així els qualifica el mateix cronista sovint, i ho destaca molt encertadament Fuster, J.: *op. cit.*

³⁵ Sobre aquests aspectes, Hauf, A.: *op. cit.*, pp. 53-55.

XV. Textos com les *Històries e conquestes dels reys d'Aragó e dels comtes de Barcelona* de Pere Tomich, o el *Recort* de Gabriel Turell, i *La fi del comte d'Urgell*, no obeïran, en última instància, la sola voluntat de recontar els fets que els autors han presenciats o sentit, sinó que en faran apologia d'uns i desacreditaran els altres.³⁶ Un aspecte que també podem detectar, fins i tot, en textos menors, com ara els de les "croniquetes" de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I, escrites potser quasi pel compromís d'omplir un buit, però no exemptes d'una marcada intencionalitat política.³⁷

En definitiva, tant els historiògrafs més lúcids de la nostra Edat Mitjana, com aquells altres que demostraren una capacitat menys espectacular, es preocuparen, fonamentalment, d'un aspecte: deixar constància del seu temps -o del passat- per escrit, tot conferint-li el record, la memòria del seu món, a l'escriptura. Temptaven de transgredir la imposició que ve donada per la mortalitat implícita a l'home i, molts d'ells, ho aconseguiren, més o menys. I ho aconseguiren, encara, en la mesura que han arribat fins als nostres dies. Muntaner -com més o menys els altres autors- es preocupà, també, per fer que la seua obra fos útil a les generacions futures, i especialment a la casa reial. Fruit de la seua experiència personal, basant-se en els records de la seua memòria, la seua obra havia de tenir el to de l'apologia però també el valor de l'admonició severa. La seua intenció, doncs, restava ben clara.

4. València i Muntaner: l'edició del 1558.

Una obra que exalçava d'aquella manera la Corona d'Aragó, els seus monarques i els seus naturals, escrita al cap i a la fi per un ciutadà de València, no pogué passar desapercebuda als valencians dels segles XV i XVI. De fet, sabem que una còpia d'aquesta crònica de Muntaner -al costat de l'obra tan reverenciada de Jaume I- es conservava a l'arxiu del racional de la ciutat de València. Segurament, de més a més, corria manuscrita per les biblioteques d'alguns nobles, d'altres clergues i d'altres burgesos més aficionats; i és ben sabut que Joanot Martorell, per escriure el seu *Tirant lo Blanc*, s'inspirà en personatges i escenes de la crònica de Muntaner, per exemple.³⁸ Encara, dins la mateixa òrbita dels cronistes, caldria apuntar que Pere Antoni Beuter accedí sens dubte a algun manuscrit de l'obra del de Peralada -segurament el de l'arxiu del racional-

³⁶ Vegeu les reflexions sobre aquests textos a Hauf, A.: *op. cit.*, pp. 56-60.

³⁷ Vegeu Escartí, V.J.: "El ms. 212 de la BUV iles cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I", *Caplletra*, 15 (1993), pp. 31-48.

³⁸ Sobre la influència de Muntaner en Martorell, vegeu Riquer, M. de: *Aproximació al Tirant lo Blanc*, Barcelona, 1990, pp. 168-169 i 184.

quan va haver de preparar el seu sermó del centenar de la conquesta, origen, en resum, de la seua obra historiogràfica.³⁹

Però tot això sembla poca cosa quan pensem que el 1555 -en plena onada historiogràfica a València-⁴⁰ el Consell de la ciutat prenia la determinació següent:

"Ajustats en lo archiu del magnífich racional,

proveheixen que la crònica de les coses de la Corona de Aragó, per Ramon Montaner, quòndam senyor del lloch de Chilvella, per ser una cosa que convé axí al servey de sa magestat com a la clarícia de les coses y azanyes fetes per los reys de Aragó, de ínclita recordació, sia imprimida en la mateixa lengua que aquell mateix la escrigué, e cometen lo càrrech de dita impressió al magnífich racional".⁴¹

Com a conseqüència d'aquell acord, el 1558 la crònica de Ramon Muntaner eixia finalment de les premses de la viuda de Mei, Jerònima Galés, a la ciutat de València, i amb la cura editorial del fill de tots dos, Felip de Mei, el qual, en l'epístola que encapçala l'edició, dedicada als jurats de la ciutat, ho explicava així:

"Molts dies ha que lo magnífich en Bernat Simó, ciutadà d'esta ciutat, essent racional, possà en mon poder un libre molt antich, fet per en Ramon Muntaner, lo qual ab molt gran treball e curiositat aquell havia hagut de part molt autèntica e verdadera, encarregant-me molt y manant-me de part de vostres senyories estampàs dit libre, perquè lo que en ell se contenia no ixqués de la memòria dels hòmens, per ésser de mà y jamás estampat, e per tractar coses molt verdaderes e antigues de l'ínclit rey don Jaume, conquistador d'aquesta ciutat, e de alguns de sos descendents. Los quals vostres senyories e sos predecessors -com a bons naturals de la Corona d'Aragó- són estats continuadament affectats e han servit ab totes ses forces. E jo, desijant servir alguna de les mercés que tinch reebudes de vostres senyories e fer lo que só obligat com a hu dels naturals de dita ciutat, e desijós de servir aquella com a pròpia e vera pàtria, ab tot l'estudi, forces e indústria possibles he stampat a costa e despeses de dita ciutat lo dit libre. Supplique a vostres senyories me perdonen lo que m só detengut en dita stampa, que per la ocurrència del temps e no per falta de volentat se ha differit fins ara; y que no dexeu de manar-me en tot allò que mes poques forces bastaran, que ultra que per la obra veuran ma bona y sana volentat, serà fer-me molt gran mercé, senyaladament essent degut a vostres senyories tot servey, axí per lo magistrat que representen en dits officis com per lo que mereix la valor de cascú de vostres senyories, la vida dels quals nostre senyor Déu per molts anys ab salud garde e prospere ab augment de casa e honra, com per vostres senyories és desijat. De València e de giner deèset, any 1558.

De vostres senyories molt affectat servidor que ses magnífiques mans besa,

Phelip de Mey, stampador".⁴²

³⁹ Mossén Beuter escriu: "Del temps de l'ínclit rey en Jaume fins als dies de hui me só aprofitat dels libres de mossén Montaner, senyor de Chilvella..." (Beuter, P.A.: *op. cit.*, *Primera part...*, f. IIIr.)

⁴⁰ Vegeu, més avall.

⁴¹ Reproduïm el fragment del Manual de Consell a partir de la transcripció que en féu Serrano y Morales, J.E.: *Reseña histórica en forma de diccionario de las imprentas que han existido en Valencia, desde la introducción del arte tipográfico en España hasta el año 1868, con noticias bio-bibliográficas de los principales impresores*, València, 1898-1899, pp. 300-301.

⁴² Vegeu *Chrònica o descripció dels fets e hazanyes de l'ínclit rey don Jaume Primer, rey d'Aragó, de Mallorca e de València, compte de Barcelona e de Muntpesller, e de molts de sos descendents. Feta per lo magnífich en Ramon*

Per quin motiu dedici el Consell de la ciutat donar a la impremta el text de Muntaner és, ara com ara, un aspecte desconegut. El "servey de sa magestat" i la voluntat de "la clarícia de les coses y azanyes fetes per los reys de Aragó" suara exposats, tal vegada hauríem de posar-los en contacte amb una possible afectació reconeguda pel príncep Carles, fill de Felip II, el qual ja hauria manifestat, potser, el desig de tenir una còpia de la "*Chrònica o comentari del rey don Jacme conquistador gloriosíssim d'esta ciutat e regne e lo retrato del sapientíssim rey don Alfonso III predecessors invictíssims de vostra real altesa*".⁴³

Amb aquella petició, la cort dels Àustries, d'alguna manera, demostrava que necessitava aquells textos quasi hagiogràfics de reis del passat: membres de la seua família, al cap i a la fi.

Una altra possibilitat d'interpretació de l'edició de la crònica de Muntaner el 1558, és relacionar-la amb el gust per la història que prolifera a València en aquelles dècades. De fet, l'obra de Pere Antoni Beuter es publicava entre el 1538 i el 1551 -als tallers dels Mei, per cert-; el 1557 la viuda de Mei acabava l'encàrrec de la corporació municipal per tal de complir els desitjos dels Àustries, respecte la crònica del rei en Jaume, com ja hem vist. Els diversos volums de l'obra de Martí de Viciana veurien la llum entre el 1564 i el 1566. Certament, fa l'efecte que els llibres d'història podien tenir un públic assegurat, la qual cosa ens parlaria de negoci editorial.⁴⁴

I encara, queda la possibilitat d'interpretar l'edició com un servei a la nació, la "vera pàtria" de què parla Felip de Mei a l'epístola inicial, la mateixa nació, en definitiva, que exalça tan bé la crònica de Muntaner.

Comptat i debatut, sí que podem afirmar que l'edició de l'obra de Muntaner el 1558, a València, hem de situar-la en un ambient cultural i lingüístic propici per tal que

Muntaner, lo qual serví axí al dit ínclyt rey don Jaume com a sos fills e descendents e-s trobà present a les coses contengudes en la present història, València, Viuda de Joan Mei, 1558, ff. Iir. i v. Aquesta epístola ha estat reproduïda recentment a *Renaixement a la carta*, a cura d'E. Duran i J. Solervicens, Barcelona, 1996, pp. 130-131.

⁴³ Aquesta petició del príncep d'Astúries i de Girona es produí, sens dubte, abans del 1557, data de publicació de la Crònica de Jaume I, a València, per la viuda de Mei. Els jurats de la ciutat s'afanyaren a complaure el príncep, fent-ne l'edició esmentada i encapçalant-la amb una epístola dedicatòria. L'edició de Muntaner -iniciada al mateix temps o anteriorment-, per contra, no va adreçada a cap personatge regi. (Sobre l'edició valenciana i cinc-centista del text jaumí, vegeu Ferrando, A.-Escartí, V.J.: *op. cit.* pp. 21-22). La citació prové de la *Chrònica o comentaris del gloriosíssim e invictíssim rey en Jacme Primer, rey d'Aragó, de Mallorques e de València, compte de Barcelona e de Muntpesller, dictada per aquell en sa llengua natural, e de nou feyta estampar per los jurats de la insigne ciutat de València, per servir ab aquella al sereníssim don Carlos príncep dels regnes de Castella e infant de Aragó*, València, Viuda de Joan Mei, 1557, f. 2v. L'epístola ha estat reproduïda recentment a *Renaixement a la carta*, cit., pp. 127-130.

⁴⁴ Pel que fa a aquestes edicions i llur contextualització, podeu consultar Escartí, V.J.: "Introducció" a Beuter, P.A.: *op. cit.*, pp. 9-27; Ferrando, A.-Escartí, V.J.: *op. cit.*; i Garcia Martínez, S.: "Estudio preliminar" a Viciana, M. de: *Crònica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia*, vol. I, València, 1983.

una obra com aquella es donàs a conèixer -de nou-, i més amplament, entre els valencians i en la seua llengua original. I tot això en uns anys en què la ciutat volia, potser, recabar simpaties dels membres de la monarquia que governava i que, malgrat tot, es mostrava un tant distant.

Fos com fos, els jurats de la ciutat de València retien així un deute de gratitud envers els seu conciudadà i qui els havia precedit en el càrrec. A més, l'experiència editorial de la publicació de l'obra de Jaume I no degué eixir-los malament. Com en el cas de Muntaner; perquè si no és així no s'entendria que uns anys després -i segurament per les notícies de l'èxit aconseguit a València- la crònica del de Peralada fos reeditada a Barcelona.⁴⁵

⁴⁵ Vegeu *Chrònica o descripció dels fets e hazanyes de l'inclyt rey don Jaume Primer, rey d'Aragó, de Mallorca e de València, compte de Barcelona e de Muntpesller, e de molts de sos descendents, feta per lo magnifich en Ramon Muntaner, lo qual serí axí al dit inclyt rey don Jaume com a sos fills e descendents, e-s trobà present a les coses contengudes en la present història*, Barcelona, Jaume Cortei, 1562.